

Quan a Tunísia es parlava català

Autor: Marc Pons

Data de publicació: 14-02-2022

Els moriscos catalans i bona part dels valencians tenien el català com a llengua pròpia i el van trasplantar a Tunísia. Article d'En Marc Pons.

València, 22 de setembre de 1609. Fa 412 anys. Luis Carrillo de Toledo, virrei hispànic del País Valencià, signava l'ordre d'expulsió de la minoria morisca valenciana. Poc després, els seus homòlegs a l'Aragó (Gastó de Montcada) i a Catalunya (Héctor de Pignatelli) farien el mateix. Entre 1609 i 1611, des dels països de la Corona catalanoaragonesa, van sortir cap a l'exili unes 200.000 persones; que es van dirigir, principalment, cap al Magrib. D'aquest contingent, una quarta part es van establir a la governació otomana de Tunis; i van crear noves poblacions que, durant generacions, conservarien la llengua catalana: Port Farina (actualment Ghar El Melh), El Batàn (actualment Tebourba) o Els Cathalans (actualment Grish El Oued), són el testimoni d'una època en la qual a Tunísia es parlava català.

Representació de l'expulsió dels moriscos al port de Dénia / Font: Wikimedia Commons

Pepet, Quimet, Pasqualet

L'investigador arabista català Mikel de Epalza detalla que hi ha una tradició local a Testur que explica el següent relat. "Un grup de peregrins a la Meca; que passaven prop del poble, s'hi van voler hostatjar perquè se'ls havia fet de nit. Van trobar el recinte del poble tancat, i van escoltar unes veus que cridaven noms; puix que era costum d'aquells pagesos passar revista a tots els habitants, cada nit, per si algun havia estat víctima de la població autòctona, que havia estat desplaçada per les colònies morisques de la península Ibèrica i les odiaven. Van sentir cridar: Pepet!!!; Quimet!!!, Pasqualet!!! I van fugir dient: aquests no són musulmans, sinó kúfar (infidels)!!!". Epalza afirma que l'assonància de noms catalans transmesa durant segles per persones que desconeixen totalment el català assegura l'autenticitat històrica i lingüística de l'anècdota.

Segons els investigadors d'aquest fenomen, el factor lingüístic no va ser l'element identitari fonamental de l'exili morisc al Magrib. Però, en canvi, confirmen que els moriscos hispànics que es van establir a Tunísia es van agrupar per comunitats lingüístiques. I si bé és cert que una part important d'aquell col·lectiu conservava la seva llengua d'origen (un sincretisme entre àrab, amazic i llatí vulgar local; forjat durant els llargs segles de dominació àrab); també ho és que a Catalunya, la comunitat morisca havia adquirit el català com a llengua pròpia. El mateix que les elits i les classes urbanes de la comunitat morisca valenciana. Aquesta comunitat lingüística catalana va ser anomenada Tagarens (de l'àrab Al-Tagrh "la frontera"); en contraposició als moriscos de parla castellana que van ser anomenats Andalusins (de l'àrab al-Àndalus).

Representació de l'expulsió dels moriscos al port de Vinaròs / Font: Wikimedia Commons

D'on procedien els moriscos catalans que es van establir a Tunísia?

La pràctica totalitat dels moriscos catalans procedien de les valls baixes del Segre i de l'Ebre (actuals comarques del Segrià, Ribera d'Ebre, Baix Ebre i Montsià). Els Fogatges de 1497 i de 1553 identifiquen un mínim de cinc-centes nissagues morisques, amb cognoms com Adam, Albelda, Anthonet, Aram, Ardiaca, Bunyol, Bru, Castanyoles, Codony, Esquerrer, Espinell, Ferrandis, Ferragut, Ferro, Gomet, Llop, Massot, Maura, Moré, Noiet, Papasseit, Pubill, Saragossí, Socarrat, Suc o Tacó; per citar alguns exemples; que durant el segle XVII trobem reproduïts a la costa tunisiana. Per tant, considerant que en el moment en què es produeix l'expulsió, la divisió dialectal del català ja estava plenament consolidada, aquells tagarens parlaven el català occidental que, en l'actualitat, es parla a Lleida o a Tortosa.

Els tagarens valencians

Però la gran massa d'aquell exili catalanoparlant procedia del País Valencià. Mentre que els moriscos catalans no sumaven més de 4.000 persones; al País Valencià aquell fenomen va escenificar la pitjor crisi humanitària de la història moderna i contemporània: entre 1609 i 1611 més de 100.000 persones (una tercera part de la població del país) van sortir pels ports de Vinaròs, del Grau de València i de Dénia. I si bé és cert que, en bona part es van dirigir cap a l'actual Marroc; també ho és que van ser el contingent majoritari entre el grup catalanoparlant a Tunísia. Els investigadors estimen que uns 25.000 tagarens valencians (procedents de les elits i de les classes urbanes de la comunitat morisca) es van establir a les costes de Tunísia; i hi van trasplantar el català de València, ben semblant —fonèticament parlant— al de Lleida o al de Tortosa.

Representació de l'expulsió dels moriscos al port del Grau de València (1613) / Font: Wikimedia Commons

La pervivència del català a Tunísia

Diversos llibres de viatges testimonien que el català dels tagarens va transcendir durant cinc o sis generacions. Tot i la progressiva arabització que va viure aquella comunitat; el 29 de juny de 1724 el viatger espanyol Francisco Ximénez diu que "Llegamos a un lugar llamar Grish El Oued o el lugar de Los Catalanos, por ser estos los que lo habitan, descendientes de los moros de esta nación (...) el cual tendrá cien vecinos (uns sis-cents habitants)"; i el 6 de setembre de 1724, el cònsol britànic Joseph Morgan deia que "whose inhabitants are Catalanian Moors, and who use that language" (els habitants són moriscos catalans i utilitzen aquesta llengua). No obstant això, les fonts documentals revelen que durant el segle XVIII, les comunitats lingüístiques tagarina i andalusina quedarien definitivament dissoltes dins el món àrab local.

Com es guanyaven la vida aquells catalans-tunisians?

Les fonts documentals, especialment els llibres de viatges europeus, revelen que la comunitat tagarina tenia un nivell cultural i tecnològic molt superior a la població autòctona. Inicialment situats a Tunis i al port de la Goleta, ràpidament es van estendre pels poblats agrícoles dels voltants en un radi màxim de 80 quilòmetres al voltant de la capital. Aquest emplaçament ens dibuixa una societat d'artesans, de pagesos i d'ambiciosos comerciants. Segons alguns investigadors del fenomen (Epalza i Slama-Gafsi); els tagarins i els andalusins haurien projectat disposar d'un port propi a la badia de Tunis (totalment al marge del control dels otomans) amb el propòsit de crear vies comercials marítimes amb la resta del Magrib i amb la costa mediterrània peninsular..., i un estol de naus corsàries!!!

Què hauria passat si hagués perviscut el català de Tunis fins a l'actualitat?

La veritable resposta a aquesta qüestió no la coneixerem mai. El català de Tunísia va tenir una existència d'un segle llarg (entre 1609 i 1724 pel cap baix). Però a finals del segle XVIII ja havia desaparegut. Ara bé, si s'hagués conservat, en l'actualitat ens trobaríem amb el dialecte més meridional de la llengua catalana, que, amb tota probabilitat, seria fonèticament molt proper al català de València, de Tortosa, o de Lleida; i que, també amb tota probabilitat, hauria adquirit una considerable quantitat de préstecs de l'àrab, de l'amazic i del francès (per l'efecte de la colonització contemporània). En qualsevol cas, un català que resultaria especialment exòtic; i que, en definitiva, seria el català de la comunitat musulmana tunisiana descendent dels moriscos catalans i valencians. El català dels Pepet, Quimet i Pasqualet de la riba sud de la Mediterrània.

Marc Pons

Enllaç:

https://www.elnacional.cat/ca/cultura/marc-pons-quan-a-tunisia-es-parlava-catala_710361_102.html